

Araştırma Makalesi | Research Article

Doi: 10.18795/ma.43555

Metin BAL

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir-Türkiye
Dokuz Eylül University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, İzmir-Turkey
balmetin@gmail.com (www.metinbal.net)

VAROLUŞÇULUĞUN İLK ROMANI *YERALTINDAN NOTLAR*'A FELSEFİ BİR BAKIŞ

Özet

Bu makalede modernizmi oluşturan derinlik modellerinden biri olan varoluşçuluğun ilk romanı sayılan Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ının hangi özellikleriyle modernist döneme ve varoluşçuluğa özgü bir yapıt olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci olarak, varoluşçuluğun üzerinde durduğu "yaşam" düşüncesinin bu romanın kahramanı ve aynı zamanda anti-kahramanı olan Yeraltındaki Adam için anlam ve önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Varoluşçuluk, İnsan, Yaşam, Yeraltı, Saçma, Can sıkıntısı.

A PHILOSOPHICAL LOOK INTO *NOTES FROM UNDERGROUND* AS THE FIRST EXISTENTIALIST NOVEL

Abstract

Existentialism is one of the various depth models that constitute modernism, and Dostoyevsky's *Notes From Underground* is regarded as the first existentialist novel. Keeping these in mind, in this article, first, the features that render this novel modernist and existentialist are tried to be determined. Secondly, as it is well known, existentialism lays emphasis on the idea of "life". Moving from this point of view, the meaning of the idea of "life" according to the underground man, that is at the same time the hero and anti-hero of the novel, is tried to be investigated.

Keywords: Modernism, Existentialism, Human Being, Life, Underground, Absurd, Ennui.

Dostoyevski’nin (1821-1881) *Yeraltından Notlar*¹ (1864) kitabı modernizmin çeşitli derinlik modellerinden biri olan varoluşçuluğun ilk romanı olarak edebiyat dünyasındaki ve felsefe literatüründeki yerini almıştır.² Bu roman, adı kitap boyunca hiç anılmamış olan kırk yaşındaki bir adamın aktarıyor olduğu, memur olarak çalıştığı zamanlarda başından geçen anılardan oluşur. Dostoyevski’nin bir ad koymadığı ancak bu yazı boyunca “Yeraltındaki Adam” (Y.A.) adıyla adlandıracağımız bu adam Gogol’un (1809-1852) *Palto* (1842) başlıklı kısa öyküsünün kahramanı memur Akakiy Akakiyeviç’in paltosunun varislerinden biridir.³

Y.A. yaptıklarından kolayca utanç duyan, çoğu zaman pişmanlık duygusunu, bu duygunun kaynağı olan gerçekliğin dönüşeceği, böylece onu tam tersi düşünceleri benimsemeye götüren noktaya kadar vardırıran, şekerli çayı ve insanları seven, içinde öfke taşımayan, bundan bir yıl önce otuzdokuz yaşındayken uzak akrabalarından birinden ona kalan mirastan sonra memurluktan emekli olmuş ve kendisinin nasıl bir insan olduğu hakkında kararsız bir kimsedir. Ona göre modernite dönemi insanının belirli bir karakteri yoktur. Ondokuzuncu yüzyıl insanı ahlaki bakımdan karaktersiz olmalıdır, dahası onun için bu bir zorunluluktur, çünkü “Karakterli olan insan [...] her şeyden önce sınırlı/dar kafalı bir yaratıktır.” (NU, 5). Y.A.’nın da belirli bir karakteri yoktur, bu nedenle o kendisinin nasıl biri olduğu konusunda kararsız biridir: “Ben yalnızca ters bir insan değilim; hatta nasıl biri olduğum da belli değil: Ne tersim, ne uysalım, ne alçağım, ne onurlu, ne kahraman, ne de korkak!” (YN, 11). Y.A. kendi döneminin aydınlarını insana bir karakter yüklemeye çalıştıkları için eleştirir. “Bu aydınların hepsi de dar kafalıydı, birbirinin aynıydı; tıpkı bir sürünün içindeki koyunlar gibi.” (YN, 49).

Y.A., Dostoyevski’nin bu romanından çok daha önce yazdığı *Öteki* (1846) başlıklı romanının kahramanı Goladkin’le benzerlik gösterir. Kahramanı aynı zamanda bir anti-kahramana dönüştürerek onun kişiliğinin öteki yönünü açığa çıkaran çifte-kişilik

---

¹ Bu yazıda *Yeraltından Notlar*’a yapacağım göndermelerde romanın Türkçe ve İngilizce çevirilerini aynı anda dikkate alacağım. Romanın gönderme yapacağım Türkçe çevirisini YN kısaltmasıyla, İngilizce çevirisini ise NU kısaltmasıyla göstereceğim. Romanın yazı boyunca yararlanacağım Türkçe ve İngilizce çevirilerinin künyeleri sırayla şöyledir: Dostoyevski, F. (2013). *Yeraltından Notlar* [YN], çev. Ahmet Ekeş, Ankara: Doğu Batı Yayınları; Dostoyevsky, F. (2005). *Notes From Underground* [NU], ed. by Philip M. Parker, San Diego: ICON Classics.

² *Yeraltından Notlar* yapıtını varoluşçuluğun ilk romanı olarak değerlendiren yazar Berman’ın bu konudaki düşünceleri için bkz. Berman 2013: 12.

³ Dostoyevski’nin “Hepimiz Gogol’un *Palto*’sunun altından çıktık.” sözü onun Gogol’u ne kadar çok önemseydiğini gösterir. Bkz. Peace 1996: 197.

(*Doppnergänger, double-goer*) teması Y.A.’da tekrar karşımıza çıkar.⁴ Dostoyevski’nin kahramanlarının acımasızlık yeteneğine Y.A. da sahiptir. Bu acımasızlık yeteneği kendisini tarifsiz bir can sıkıntısı ve kaygı sonucu çekilen eziyetin artırılmasında gösterir. Tüm bu özellikleriyle Y.A. modernizmin adını koyan Baudelaire’in⁵ tabiriyle sınırsız bir krediye, canlı bir hayalgücüne sahip bir kimse olarak, insan çölünün ortasında yaşamını sürdürmeye çalışmasıyla, modern hayatın gözlemcisi olabilecek bir imkana sahiptir.

Y.A.’nın “aramızda bulunuşunun, bulunmak zorunda oluşunun nedenlerini anlatmak istiyor” olduğu (YN, 6) *Yeraltından Notlar* iki bölümden oluşur. “Yeraltı” başlığıyla adlandırılabilir ilk bölüm onbir kısma ayrılır ve Y.A. burada kendisini, kendisine ait düşüncelerini, “felsefeye daldığım için bağışlayın beni” (YN, 31) diyecek kadar incelikli bir şekilde açıklar. İlk bölümdeki düşüncelerin bir kanıtlanması olarak örgütlenen kitabın on kısımdan oluşan ikinci bölümü Y.A.’nın daha yirmi dört yaşındayken başından geçen birkaç olayı ortaya koyan gerçek anılardan oluşur. (YN, 6).

Yazarların kendileri hakkında yalanlar uydurmadan durmadığı bir edebiyat dünyasında Y.A. bu anılarını kendisi hakkındaki tüm hakikatleri açığa çıkararak, herhangi bir yalan uydurmaksızın, kendi kendisiyle samimiyet içinde anlatmayı amaçlar. Bu nedenle şöyle der: “[...] bu notlarımın düzeltilmesi için uğraşmayacağım. Herhangi bir sistem ya da yöntem aramayacağım. Nasıl hatırlıyorsam öyle yazacağım.” (NU, 40). Y.A. samimi bir şekilde yazma eyleminin ruhu yücelterek insan olmanın ayrıcalığını ortaya koyduğuna inanır. Böylece, onun için yazma eylemi yalın edebiyatla uğraşmak değil, kendi kendini düzeltmeye dönük bir cezalandırmaydı: “Yazdığım süre içinde utancımın yerin dibine geçtim. Öyleyse bu yaptığım edebiyatla uğraşmak değil, yalnızca suçlarımın kefareтини ödemek oldu.” (YN, 141).

Önce kendisini sonra anılarını anlatan Y.A.’nın içi kırk yıldır oyulmuş ve onu orada gömülü tutan bir “yeraltı” oluşmuştur. Y.A. daha yirmili yaşlarında bu yeraltının başkaları tarafından fark edilmemesi için büyük çaba harcıyordu. İçinde yaşadığı

---

⁴ Dostoyevski’nin *Öteki* romanında çifte-kişilik temasıyla ilgili olarak, bkz. Breger 1989: 107-126.

⁵ Baudelaire, 1863 tarihli “Modern Hayatın Ressamı” başlıklı yazısında “modernite” terimini düşünce dünyasına kazandırır. Modern hayatın ressamının “bütün insan çölünün ortasında durmaksızın gezen, canlı imgelem gücüne sahip bu yalnız adamın, basit bir *flâneur*’dan daha yüksek bir amacı, rastlantıların getirdiği uçucu zevklerden daha genel bir hedefi vardır kuşkusuz. O, modernite adını vereceğim şeyi aramaktadır; buna modernite diyorum, çünkü zihnimdeki düşünceyi ifade edecek daha uygun bir sözcük bilmiyorum. Bu adam, modadan, tarih içerisinde barındırabileceği her türlü şiirselliği devşirmekte, geçici olandan ebedi olanı damıtmaktadır.” (Baudelaire 2003: 103-104). Yine, “[m]odernite’yle kast ettiğim, bir yarısı sonsuz ve değişmez olan sanatın, gelip geçici, ele avuca sığmaz, koşullara bağlı olan diğer yarısıdır.” (Baudelaire 2003: 104).

toplum tarafından kendisinin de reddedemeyeceği “tembel”⁶ niteliğiyle tanınmasından rahatsızlık duyan Y.A. kendisi ve anıları hakkında bu notları yazmakla aynı zamanda bir iş yapacak olmakla övünür: “Not yazmak da bir iştir gerçekten. Derler ki, iş insanı iyi ve namuslu yaparmış. Hiç olmazsa bu da bir şans işte, denerim.” (YN, 43).

Y.A.’nın kendisine özgü yeraltının kapısını aralamaya çalışması ve bu anıları anlatması bir tür “deşme” eylemidir. Gerçekleri açığa çıkaran bu “deşme” eylemini Y.A. “derinine inmek”, “görünür kılmak” “olayları büyütme”, “abartmak”, “yürek oyunu” ve nihayet “yaşama oyunu” sözcükleriyle tanımlar: “Ertesi gün bütün bunların bozulmuş sınırlarımın uydurduğu büyütülmüş saçmalıklar olduğunu kabul etmeye hazırdım. Çünkü olayları hep bu gözle görmek en zayıf yanımdı benim. Kendi kendime: “Her şeyi de büyütüyorum, zaten hayatta aksamamın asıl nedeni de bu”. (YN, 121).

Y.A. kendisinin “tüm yeryüzünün en soyut kenti” (YN, 12) olarak tanımladığı Petersburg’ludur. Taşdığı zengin simgesellik içinde Petersburg, Avupa’ya açılacak pencere olarak temsil ettiği tüm yabancı ve kozmopolitik unsurlarla Rusya’nın kafası haline gelmiş olma özelliği yanında kirlenmenin, yozlaşmanın, dünyevi olmanın abidesidir. Y.A.’nın tüm yaşamı Petersburg’da, yalnızca karnını doyurabilmek için çalışmakla geçmiştir. Emekli olduktan sonra ne evini ne de yaşadığı kenti değiştirmiş, kendisinden beklenenin aksine, eskiden beridir oturduğu eve daha çok yerleşmiştir. Bu kararıyla, Y.A. kendi sağlık durumuna ve maddi koşullarına ters bir yerde yaşamayı tercih etmiştir. “Petersburg ikliminin sağlığıma dokunacağını, bu azıcık gelirimle Petersburg’da yaşamamın çok güç olacağını söylüyorlar. Ben de biliyorum bunu. Hem de bütün bu tecrübeleri, ukala, çok bilen öğütçülerden daha iyi biliyorum. Yine de Petersburg’da kalıyorum, ayrılmayacağım Petersburg’dan!” (YN, 12).

Y.A.’nın yaşamı bir doğrular abidesinden oluşmaz. O doğrunun memuru değildir, başka bir deyişle, doğru olanı yapmakla kendisini görevlendirmiş bir kimse değildir. O bilinen doğruları takip etmekten çok, bu bilindik doğrulardan epey sapan, ters davranan biridir. “Ben hasta bir adamım... Ters bir insanım ben. [...] Neremin ağrıdığını bilmiyorum. Tedavi de olmuyorum. [...] boş inançlarım da vardır”. (YN, 9). Y.A. yirmi yıldır hasta olduğunu bilerek yaşamaktadır. Tedavi olmak istememesinin zararı doktorlara ya da tıp bilimine değil yalnızca Y.A.’nın kendisine dokunur.

Y.A. gerçekliği tutsak almadığı gibi, belirli bir gerçekliğe de saplanmak istemez. Onun için gerçeklik aşılamayacak, önünde diz çökülecek bir duvar değildir. Bu nedenle hayatının kahramanı sürekli değişen Y.A. kendi başından geçen olaylara bir kahraman

---

⁶ Bkz. YN, 23. “Sluggard” (NU, 20).

olarak başlar, sonunda bir “anti-kahraman”⁷ dönüşür. Bu özellikleriyle, bir gerçeğe saplantılı aydınlar sürüsünden ayrılan Y.A.’nın kendisine göre o bir “çelişki hastası” ya da paradoksalisttir. (YN, 143 / NU, 128). Örneğin onun sevgi duygusu bir süre sonra nefrete ve hınca dönüşür. “Bu iki duygu birbirini körüklüyordu. Bazen de neredeyse bir oç alma duygusuna dönüşüyordu”. (NU, 122). Y.A. kendi yazdığı anılarda bir anti-kahraman yaratarak olabilecek en tatsız etkiyi oluşturmaya çalışır. Örneğin dört gün önce Liza Y.A.’nın önünde ezilip büzülen zavallı bir kadınken şimdi roller tümüyle değişmiş ve bu defa kahraman Y.A. değil Liza olmuştur. “Şimdi artık rollerimiz büsbütün değişti. Artık kahraman olan sen değilsin, Liza’dır. Sen de tıpkı dört gün önce karşında ezilip büzülen o zavallı kızın yerindesin şu anda.” (YN, 136).

Y.A. kendi hastalığını kendisi teşhis eden bir doktora benzer. Ona göre çok fazla bilinçli olmak modernitenin özelliği olarak ondokuzuncu yüzyılın aydınlarının mutsuzluğunun kaynağıdır. Çok fazla bilinçli olmak gerçek bir hastalıktır ve bu çağda çok fazla bilinçli olan insanların böyle olmakla, başka bir deyişle bir hastalığa sahip olmakla övünüyor olduklarına çok sık rastlanır. Günlük hayatın akışının bilinçle engelleniyor olduğunu saptayan Y.A. bilince yaşamını sürdürmeye yetecek kadar başvurmamayı önerir. Y.A. için bilinçten ve zihnin öğrenebildiğinden daha derin başka bir alan, yeraltı ya da bilinçdışı söz konusudur. Bu nedenle Y.A. günlük yaşamı zehirleyen çok fazla bilinçli olma durumundan kaçınmak için pek çok kez bir böcek olmayı istemiştir, ancak çok fazla bilinçli olamama konusunda başarısız olmaktan yakındır: “[...] bir böcek olabilmek istedim. Ama bunu bile başaramadım. [...] her şeyi böyle fazla anlamak/çok fazla bilinçli olmak hastalıktır [...] normal bir insanın anlayışı [...] hatta daha da azı günlük yaşayışımıza fazlasıyla yeter.” (YN, 13 / NU, 7). Böylece, Y.A.’nın bu notlarındaki temel tezi her türlü bilincin bir hastalık olduğu görüşüdür. “Yalnızca aşırı bilinçli olmak değil, her türlü bilinç hastalıktır. Ben bunun üzerinde duruyorum.” (YN, 13). İşte bu görüş saçmacılığın (absurdism) temel tezi olarak kendisini ortaya koyar. Y.A. bu tezi öne sürerken bu iddiasının “saçma”⁸ oluşunun bilincinde olduğunu bizzat kendisi itiraf eder.

Gereğinden fazla bilinçli kimseler yüzünden içinden geldiği gibi davranan samimi insanlar ve elinden iş gelen eylem insanları değer yitimine uğraşmıştır. Y.A.’ya göre sağlıklı ve mutlu yaşamak isteyen birinin “içinden geldiği gibi/samimi davrananların ve elinden iş gelenlerin/eylem insanların anlayışıyla yetinmesi gerekir.” (YN, 12 / NU,

---

⁷ “Anti-hero” (NU, 127 / YN, 142).

⁸ “My contention was absurd” (NU, 7).

7). Her türlü bilincin hastalık olduğu teziyle Y.A. “yüce ve güzel şeyler”den⁹ vazgeçmeyi öneriyor değildir, tam aksine, çok fazla bilinçli kimselerin “yüce ve güzel” şeyler hakkındaki anlayışları derinleştikçe batağa daha da saplanırlar, yeraltı daha da genişleyip, içinden çıkılmaz bir hale gelir. Üstelik bu durum bu tür kimselerde rastgele değil, sanki zorunluymuş gibi gerçekleşir. Bu hastalığa bilinçten vazgeçmekle değil, daha çok bilinçli olmakla katlanılabilir. Çok fazla anlayışlı olmak bu kimseyi günlük hayatta ne iş yapıyor olursa olsun boşa çıkarır, bir tür gizli işsiz kılar. Diğer taraftan, o içinden geldiği gibi davranamaz, çünkü içinden aynı anda iki karşıt şey çıkabilir. Bu durumda Y.A.’nın yaşamı acıyı ortaya çıkarana kadar süren yaşama oyunlarına dönüşür. Böylece, Y.A.’ya göre anlamak, bilinçli olmak bir kimseyi eylemsizliğe sürükler. Y.A. eylemsizlik sonucu kendisine hakim olan temel ruh durumunu, duygu durumu “can sıkıntısı” olarak saptar. “Bütün bunlar can sıkıntısından [*ennui*] baylar. [...] Bir iş yapmamanın [*inertia*; NU, 18] beni boğacak duruma getirmesinden. [...] Her şeyi anlamının doğal, dolaysız ve doğru sonucu, bir iş yapmamaktır.” (YN, 21). Bir iş yapabilmek bütün kuşkulardan arınıp huzur içinde olmakla başarılabilir, ancak o, huzuru bulabileceği bir dayanak arayışının boşuna olduğunun bilincindedir: “İyi ama, ben nasıl huzur içinde olabilirim? Peki, bana destek olacak başlangıç noktaları, dayanak nerede?” (YN, 22). Tüm bunlara rağmen Y.A. içinde bulunduğu bu durumdan gizli, aşağılık, normal olmayan ve acıdan doğan bir zevk alır.

Bu zevk, ufaldığınızın, bu yolda en aşağı dereceye ulaştığınızın bilincine varmaktan doğar. Durumunuzun çaresizliğini, olduğunuzdan başka türlü bir adam olamayacağınızı, değişmek için yeterli zaman ve inancınız olsa bile bu değişmeyi kendinizin de istemeyeceğinizi anlamının tadına doyum olabilir mi? (YN, 14).

İçinde bulunduğu durumun çaresizliğinin bilincinde olan Y.A. zevklerin en büyüğünün acıda gizli olduğunu keşfeder. “[...] acıda da zevklerin en büyüğü gizlidir.” (YN, 14). Bu acı, suçsuz olduğunu bildiği halde kendisini çevresindeki herkesten “daha zeki” (NU, 9) ve anlayışlı görmek nedeniyle bir şekilde suçu kendisine dayandırmasından kaynaklanır. “[...] bu yüce zevki anlayabilmek için herhalde kafaların daha çok gelişmesi, daha derin anlayışa erişmesi gerekiyor.” (YN, 20).

Bu ters karakteriyle Y.A. kendisinin, örneğin yüce ve güzel şeylerden biri olan “yüce gönüllülük” (NU, 9) gibi olumlu sayılabilecek özelliklerinden yararlanamayıp onları kendisine acı veren kaynaklara dönüştürüyor olmaktan muzdariptir. Her konuyu kendisine acı verici bir hale dönüştürme eyleminde, sonunda doğa yasalarının bağışlanamaz olduğu düşüncesine gelip dayanarak kendisine acı verir. Böylece çok

---

⁹ “Sublime and beautiful things” (NU, 8).

fazla bilinçlilik insanı sonunda, hiçbir kefaretin geçerli olamayacağı doğa yasalarının işleyişinden sorumlu hale getirir. Y.A. bu durumu “yürek oyunu” ya da “yaşama oyunları” (YN, 21) olarak adlandırır. Bu oyunlar ona göre yaşamaya devam etmenin kanıtlarıydı. “Yaşadığımı anlamak için kendi kendime serüvenler uydurur, yaşama oyunları oynardım.” (YN, 21). Y.A.’nın kurguladığı yaşama oyunları, insan yaşamı hakkında daha önceden gözden kaçırılan önemli birtakım şeylerin keşfini sağlar. Örneğin, gündelik konuşmalarda “onur sorunu”na asla yer verilmemiştir ya da daha önceden Heinrich Heine’nin saptadığı gibi insan kendisi hakkında yalanlar uydurmadan duramayacağı için doğru bir otobiyografi ne bulunabilir nede yazılabildi. Y.A. bu yaşama oyunlarını her türlü deneyimi acıya varıncaya kadar deşerek gerçekleştirir. Hatta aşk yaşantısını bile acıya vardırır.

En ufak bir suçum olmadığı halde birtakım hayaller kurarak kendimi suçlu saydığım çok olmuştur. [...] O zaman iyice duygulanır, pişmanlık içinde gözyaşı döker, böylece kendi kendimi aldatırdım. Bunu numara olsun diye de yapmazdım; yüreğimin oynadığı kötü bir oyundu bu. (YN, 21).

Modern hayatın dikkatli bir gözlemcisi olan Y.A. üç çeşit insan ayırt eder. İlki, onun kendisini de dahil ettiği gereğinden fazla bilinçli ya da derin anlayışlı kimseler, başka bir deyişle fareler gibi olan insanlar; ikincisi kendi çıkarlarının peşinden giden normal, başka bir deyişle boğalara benzeyen insanlar. Boğalar gibi olanlar iki gruba ayrılırlar: yapmacıksız, samimi insanlar ve elinden iş gelen eylem insanları. Üçüncüsü ise sarsılmaz bir gerçeğe ya da duvara sahip olan kimseler, başka bir deyişle öküzlere benzeyen insanlar. Derin anlayışlı insan normal insandan “tüm üstünlüğüne rağmen kendisini seve seve insan olarak değil de, bir fare olarak” görür. (YN, 16). Derin anlayışlı ya da çok fazla bilinçli insanlar gereğinden fazla bilinçli olma üstünlükleri yoluyla yapmacıksız, gerçek, normal insanlar karşısında bir fare gibi durakalırlar. Kendi çıkarlarını korumayı başarabilen boğa gibi olan insanlar ise kendi amaçlarına ulaşabilmek için kudurmuş bir şekilde boynuzlarını öne eğerek ileri atılırlar. Bu tür bir insanı “yalnızca karşısına çıkacak bir duvar durdurabilir.” (YN, 15). Boğa gibi olan insanlar duvar karşısında “tüm içtenlikleriyle dururlar. Duvar onlar için yatıştırıcı, doğru bir çözüme vardırıcı, kesin belki de mistik bir anlam taşır.” (YN, 15). Kendisini fareye benzeten çok fazla bilinçli ya da derin anlayışlı insan soruya soruyla cevap verir. En sonunda kendisini kuşkular içinde, çevresindeki normal insanların iğrenç dünyasının pislikleri içine batmış olarak bulur. Böyle bir ortam içinde onun tutacağı yol yapmacık bir gülümsemeyle utana sıkıla yeraltına sığıştır. Gerçek dünyada, normal insanlar arasında ezilmiş ve onuru kırılmış fare gibi olan insanlar bu yeraltında abartılı bir kine gark olurlar, sonsuz bir hınç beslerler. Gerçek dünyada yaşadıkları şeyleri utanç verici

en ince ayrıntılarına değin hatırlarlar, zengin hayalgüçleriyle onları gerçekleştirebilecekleri başka şekillerde tekrar ve tekrar kurgularlar, bu uydurmalarıyla kendi kendilerini yiyip bitirirler. Bunlardan onlar Y.A. gibi kendi yeraltlarında kendi hayalleriyle özgürdüler. “Benim istediğim “huzur”du; kendi yeraltımda yalnız kalmak istiyordum. Önceden alışmadığım bu “gerçek yaşam” soluğumu kesecek kadar bunaltmaya başlamıştı beni.” (YN, 138).

Boğalar ve öküzler gibi olan normal insanlar ilk nedeni, asıl dayanaklarını, başka bir deyişle “adalet” (YN, 22) ilkesini daha şimdiden bulmuş olduklarına inanırlar. Y.A. ile karşılaştırıldıklarında, boğaya benzeyenlerin, içlerinden geldiği gibi davrananların ya da eylem insanlarının ve sürekli olarak bir duvarın kendilerine eşlik ettiği öküz gibi olanların ortak noktaları “ilk karşılaştıkları nedenleri ana neden saymaları”dır. (YN, 22). Onların güzel, doğru ve iyi adına yaşamı değerlendirecekleri, yargılayıp damgalayacakları kesin bir ölçütleri vardır. Oysa çok fazla bilinçli insanlar şöyle bir düşünmeye başladıklarında ele aldıkları ilk neden, hemen kendisinin ardından başka bir nedene götürür ve bu bitimsiz şekilde böyle sürer gider. Sözün kısası “suçlu ele geçmemektedir.” (YN, 22).

Gereğinden fazla bilinçli olmakla fare gibi olan insanların acıdan duydukları yüce zevkin “tuhaf tadın tüm ruhu işte bu soğuk, iğrenç, yarı umutsuzlukta, yarı inançta, sırf üzüntüden kendini diri diri, bilinçli olarak yeraltına kırk yıl gömmededir.” (YN, 17). Bu acıdan doğan yüce zevk ince ve anlaşılması güç bir duygudur. Ne dar görüşlü normal insanlar nede sınırları sağlam öküz gibi insanlar bu tadı duyumsayabilir. Zevklerin inceliklerini kavrayamayan, doğayı olduğu gibi, zorla dayatan, sağlam sınırlı olmakla öküze benzeyen kimselerin sahiplendikleri ve itirazsız kabul edilmesi gereken bir “gerçek” vardır. Bu aşılması imkansız gerçek onlar için bir taş duvardır. Öküze benzeyen bu insanlar için “gerçek” iki kere ikinin dört ettiği gibi matematiksel bir sonuçtur. Bu kimseler bir güçlük karşısında “hemencecik siniverirler. Güçlük onlar için bir taş duvardır!” (YN, 18). Ancak Y.A.’nın “gerçek”le, “doğa”yla ilişkisi farklıdır. Öküz gibi olanlara göre “Doğa size soru sormaz; onun için isteklerinizle ya da yasalarının sizin hoşunuza gidip gitmemesiyle işi yoktur. Doğayı olduğu gibi, tüm sonuçlarıyla kabul etmek zorundasınız... Duvar, duvar demektir; duvar vardır... vb.” (YN, 18). Ancak Y.A.’ya göre eğer bir yasa onun hoşuna gitmiyorsa, onun bu yasayla işi yoktur. Bir yasayı aşılamayacak bir engel olarak, duvar olarak kabul edenlere karşı Y.A. kendi bireysel deneyimini doğa yasası gibi formüle ederek, duvarı duvarlıktan çıkarır. Y.A. kendi ontolojisini kendi deneyimlerine dayandırır: “Diş ağrısının da kendine özgü ayrı bir zevki vardır” diye cevap vereceğim ben de size. Tam bir ay diş

ağrısı çektim. Bu nedenle biliyorum ki vardır.” (YN, 19).

Boğaya ya da öküze benzeyen kimselere neden böyle normal olmayı tercih ettikleri sorulduğunda insanın çıkarlarını öne sürerler. Onlar insanın gerçeklerle olan ilişkisinin çıkar ilkeleriyle belirlendiğine inanırlar. Kuşkusuz normal insanların eylemlerine yön veren büyük kural “çıkarcı”dır. Çıkar ilkelerinin öne sürüldüğü her yerde bir mantık söz konusudur ve bu çıkar mantığı yoluyla insanların iyi ve uysal varolanlar haline nasıl getirilebileceği tasarlanır. Ancak varolanlar arasında insanı insan yapan ayırt edici tuhaf özellikler insan için çoğu zaman onun çıkarları olarak görünen şeylerden daha çekicidir. Y.A. bu nedenle insanın çıkarının ne ve nerede olduğu konusunda kesin bir şey söylemenin bir hata olduğunun farkındadır. “Eğer bir insan çıkıp da, çıkarını kendisi için iyilik değil, kötülük istemekte görürse, hatta böyle yapmak zorunda kalırsa buna ne denebilir?” (YN, 25). Örneğin Y.A.’nın belki de edindiği tek gerçek arkadaşı Simonov olmasına rağmen, bu arkadaşlığın çok geçmeden tümüyle budalaca, iyilik bilmez ve nankör bir ilişkiye dönüşmesinin nedeni Y.A.’nın kendi bencilce tutumuydu.¹⁰

Y.A. insanın ona önerilen “çıkarlar” peşinden gitmesinin, başka bir deyişle, belirli bir mantığa göre iyi ve uysal, kısacası uygar olma amacının, insanın bugün vardığı noktaya bakıldığında, insanı insan olma bakımından daha da geliştirmiş olduğunu düşünmez. Eğer insanın çıkarlar peşinden gitmesi onun uygar olmasını sağlayacak olsaydı bugün neden en barbar çağı yaşıyoruz? Bilimi ve sağduyuyu izlediklerinde insanların daha fazla bile bile yanılmak istemeyeceklerine, isteklerini çıkarlarıyla ters düşürmeyeceklerine ve tüm soruların cevaplanmış olduğu “kristal bir köşk” (YN, 29) kuracaklarına inanırız. Ancak durum böyle olmadığı gibi, süreç amaçlananın tam tersi bir yönde gelişmektedir.

Cana kıyıcılıkta en ince ustalıklar gösterenlerin uygar kişiler olduklarına hiç dikkat ettiniz mi bilmem! [...] İnsanlar uygarlık sonucu daha çok kan dökücü olmadırlarsa bile en azından daha kötü, daha iğrenç birer cana kıyıcı olmuşlardır. [...] zamanımızda kan dökmeyi iğrenç bir davranış olarak nitelediğimiz halde yine de bu iğrenç işle uğraşmaktayız, hem de eskisinden daha çok. [...] Kleopatra [...] halayıklarının [kadın kölelerinin] göğüslerine altın iğneler batırmayı sever, onların çılgınlıklarından kıvrınmalarından zevk almış. [...] insanlar çağımızda bile birbirlerini iğneleyip duruyorlar. (YN, 27-28).

Bilim sonunda kristal bir köşk inşa ederek yaşamayı kolaylaştırır ancak bilim yoluyla

---

¹⁰ “[...] içimde var olan zorbalık içgüdüleriyle arkadaşımı [Simonov’u] kendi istediğime göre yönetmek istiyordum. Çevresindeki öteki arkadaşlarına karşı nefret duyması için epey uğraştıktan sonra, o aşağılık ortam ile tüm ilişkilerini koparmasını ve bir daha da o ortama dönmemesini istedim. [...] Bana bütünüyle bağlandıktan sonra da ondan ben nefret ettim; bu kez kendimden soğutmaya çalıştım. Sanki tüm amacım yalnızca onu yenmek ve bana bağlandığını görmektir.” (YN, 73-74).

insanın daha çok insanlaşacağı inancı insanı yalnızca öncekinden daha büyük bir sorumsuzluğa götürmüştür. “Öyleyse bize yalnızca bu yasaları keşfetmek kalıyor; insanlar böylece davranışlarından sorumlu tutulamayacakları için yaşamak daha da kolaylaşacaktır.” (YN, 28). Kristal bir köşk inşa etmekle insan daha fazla insan olmayacaktır, yalnızca davranışlarını bir tür çıkar mantığına uyduracak, böylece yaşamı öncekinden daha sıkıcı olacaktır. Kleopatra’nın kadın kölelerin göğüslerine altın iğneleri batırmasının nedeni de işte bu can sıkıntısı değil miydi?

İnsanın nasıl uygar olacağı hakkında birbirinden üstün çıkar mantıkları üretilmiş ve önerilmiş olmasına rağmen insan neden çoğu zaman kendi çıkarına aykırı olanı seçmiştir? Y.A.’ya göre bunun nedeni hiçbir sınıflamaya girmediği için insanı insan yapan özelliklerin gözardı edilmiş olmasıdır. Varolanlar arasındaki bir varolan olan insanın ayırt edici özelliği onun “ters”, “tutarsız” (YN, 36), “dik kafalı”, “budala”, “gönlünün çektiği gibi davranan” (YN, 29), “direnen”, “kaprisli” (YN, 38), “iyilik bilmez”, “rezil” ve “lanet okuma” (YN, 34) nitelikleriyle diğer canlılardan üstün “iki ayaklı nankör” (YN, 32), “gülünç”¹¹ tek yaratık olmasıdır. İnsanı insan yapan bu özellikler “çok saçma”¹² ve “tuhaf nitelikler”dir.¹³ İnsan insan olduğunu “bu ölümcül fantastik öğeleriyle” (NU, 31) kanıtlar. Üstelik, insan başka bir şey değil de insan olduğunu her an kendi kendine kanıtlamaya çalışır. İnsanın insan olarak ayırt edici özelliklerinin kendisini ele verdiği durumların hepsi ayrı ayrı tuhaftır. İnsan kendisi için yararlı ve kendi çıkarına uygun olan şeyden en saçma olanı isteme uğruna vazgeçebilir. İnsan oluşun bu ayırt edici özellikleri onun yaşıyor olduğunun belirtileridir. Terslikler ve bunun sonucu olan acı, yaşamın, yaşıyor olmanın kanıtlarıdır. Bunlardan yoksun bir kimse tam bilinçli bir halde, rasyonalizmi ve mekanik dünya görüşünü simgeleyen kristal bir köşkte *inertia* durumundadır. İnsanın “önüne tüm yeryüzü nimetlerini serin; mutluluk denizine başı kaybolana [...] değin gömün; [...] Bakın bu insan sırf nankörlüğü, rezilliği yüzünden [...] bile bile en zararlı, çıkarına en aykırı yaramazlıklar, saçmalıklar yapmaya çalışır. [...] insanların piyano tuşu değil, hala insan olduklarını ispat etmeye çalışır kendi kendine.” (YN, 34).

İnsanın durumu böyleyken, birtakım bilge kimseler insanın rasyonel olarak avantajlı bir seçim istemesi gerektiğine nasıl karar vermişlerdir? Bu bilge kimseler insanın isteklerini sınırlayan doğal bir çerçeve ya da birtakım erdem sınırları önerirler, oysa tüm mantık, sistem ve teorileri altüst eden, öteki tüm çıkarların üstünde tutulması gereken, insan

---

¹¹ “Man is a comical creature” (NU, 35).

¹² “Very absurd” (NU, 35).

¹³ *Bkz.* YN, 33. “Strange qualities” (NU, 31).

olmaktan kaynaklanan nitelikler söz konusudur. Bir kimsenin kendisine özgü özgür istemi, onun kendisine özgü kaprisleri, akıl almaz hayalleri tüm diğer çıkarların üstünde yer alır. İnsanı bir makinadan ayıran bu özellikler hiçbir sınıfa dahil edilemeyeceği için unutulur ve hiçbir çıkar mantığı, teori ve sistem oluşturmazlar. “İnsanın istediği şey basitçe bağımsız seçimdir. Bu bağımsızlık neye mal olursa olsun ve neye götürürse götürsün. Seçim, elbette insanın neyi seçeceğini yalnızca şeytan bilir.” (NU, 27). Özgür iradeyi de nedensel bir açıklamayla doğa yasaları olarak anlayan düşünüş tarzı, en sonunda özgürlüğü ortadan kaldıracaktır ve “istek diye bir şey yoktur ki!” (YN, 31) diyecektir. Bu nedenle Y.A. hayal kurmayı her şeyi rasyonalize etmeye çalışan bir akıl yürütmeye tercih eder. İnsanın ayırt edici özelliği mantık değil “Yalnızca yararlı şeyler istemek zorunluluğundan kurtulup, en saçmasından bile olsa, bir şey isteme hakkına sahip olmak”tır. (YN, 32).

İnsanın içinde mutlu yaşayacağı vaadiyle kristal bir köşk inşa eden çıkar mantıkları, teoriler ve sistemler bir süre sonra yıkılıp, dağıtılıp terk edilmemişler midir? Ya insanlar çoğu zaman hedefi değil hedefe giden yolu seviyorlarsa. Yoksa, insanlar bir hedefe ulaşmaktan, kurmakta oldukları yapıyı tamamlamaktan içgüdüsel bir ürküntü mü duymaktalar? Bu sorular düşünüldüğünde insanların kristal bir köşk inşa etmekten ve orada sonsuza dek yaşama isteğinden çok “kaos ve yıkımı” (NU, 34) sevdiğileri aşikardır. Yapıyı yakından değil uzaktan severler, onun içinde yaşamayı değil, yalnızca onu “inşa etme”yi (NU, 34) düşünürler. Tüm çıkar mantıkları, teoriler ve sistemler yalnızca insanın doğru düşünme gereksinimini karşılarlar. En basit bir davranıştan en karmaşık mantığa kadar “istekler yaşamın ta kendisidir.” (YN, 31). Y.A.’ya göre düşünme gereksinimi yaşama yeteneğimizin yirmide biri kadar bile değildir. Akıl yaşama karşısında yalnızca “öğrenebildiği kadarını bilir”. (YN, 32). Bu nedenle Y.A. yaşama gücünü tümüyle ortaya koyarak yaşamak ister.

Diğer tüm duyguları şimdiden tutulmaya uğratarak tasfiye eden kristal bir köşk vaadi acının dönüştürücü ve insanı yücelten gücünü duyumsayamaz, başka bir deyişle acıyı yok sayar, çünkü dünyevi olmayan sonsuz mutluluk yanılısamasına saplanmış normal insan temelinde kuşkuyu barındıran acı gibi bir duyguyu görmezden gelir. İdeal şartlarda kristal köşkler olarak inşa edilen yapılar insanların rahatça konaklayabilmeleri içindir, ancak kendi inşa ettiği yapıyı hızla terk eden insanların çağında, ne kadar ideal inşa edilmiş olursa olsun hiçbir yapının içinde insan bütünüyle huzurlu hissetmez. Üstelik, insan yüce ve güzel şeyler düşündükçe acıya varacaktır, çünkü “insanoğlu kargaşa çıkarmaktan, kırıp dökmekten kendini alamaz bir türlü. Acı! Bilincin tek nedeni, tek kaynağıdır bu.” (YN, 38).

Tüm çıkar mantıkları, teori ve sistemlere karşı Y.A. şöyle der: “En iyisi, hiçbir şey yapmamak! En iyisi bilinçli bir şekilde hiç kıpırdamamak!¹⁴ Evet, yaşasın yeraltı!” (YN, 39). Çıkar mantıkları insanlara neyi kabul etmeleri, ne yapmaları, nasıl yaşamaları ve neyi umut etmeleri gerektiği hakkında bir çok şey söylemişlerdir, ancak insanı insan yapan ayırt edici özellikler hakkında neredeyse hiçbir şey söylememişlerdir. Bu nedenle normal bir yaşam tarzının insanı götüreceği can sıkıntısını aşmanın bir yolunu Y.A. yaşama oyunlarında bulur. Y.A.’nın aktardığı anılarında sık sık sözünü ettiği yaşama oyunlarından birinin, hatta en göze çarpanının konusu “onur sorunu”dur. Y.A. onur sorununu, kendi yaşamında eksikliğini fark ettiği “manevi/ahlaki yüreklilik”¹⁵ özelliğini duyumsamak istediği için söz konusu yapar. Y.A. ne çıkar mantıklarında, teorilerde ve sistemlerde ne de gündelik konuşmalarda insani bir konu olan “onur sorunu”na yer verilmediğini saptar. Örneğin, Neva’daki bir meyhanede bir subayın Y.A.’nın farkına varmaması, onu sinek kadar bile ciddiye almaması onun için bir “onur sorunu”¹⁶ olmuştu. Durup dururken bir “onur sorunu” ortaya çıkmış ve Y.A.’nın tüm derdi kendi onurunu kurtarmak oluvermişti. Y.A. bu onur sorununu yolda yürürken önce kimin yol vereceği sorunuyla¹⁷ daha da büyütüyordu. Y.A.’nın yakın arkadaşı Simonov’un evinde, başka bir vilayete atanıyor olan ortak arkadaşları subay Zverkov adına verecekleri bir uğurlama yemeği planlamak için toplanan Ferfiçkin, Trudolyubov ve Simonov’un düzenledikleri toplantıda Y.A.’yı ciddiye almamaları, görmezlikten gelmeleri ve adam yerine koymamaları onun için bir onur sorununa daha neden olur.¹⁸

---

¹⁴ “Conscious inertia!” (NU, 38).

¹⁵ Bkz. YN, 55. “The moral courage” (NU, 49).

¹⁶ “Bir keresinde geceleyin berbat bir meyhanenin önünden geçerken ışık sızan pencereden, içerideki bilardo masası çevresinde adamların istekalarla dövüştüklerini gördüm. Sonra birini pencereden dışarı fırlattılar. [...] o andaki ruh durumunun etkisiyle dışarı atılan adamı kıskanmaya başladım. Hatta daha da ileri gittim ve “belki ben de biriyle kavga ederim, beni de dışarı atarlar” diye düşündüm; meyhaneye girerek bilardo salonuna daldım. [...] Sarhoş değildim ben; ama ne yapayım, can sıkıntısı insanın başına ne bunalımlar çıkarıyor! [...] kimseyle dövüşmeden çıktım oradan. [...] Ben bilardo masasının yanında duruyordum, meğer yolu kapatıyormuşum; o sırada subay da geçmek istemiş. İnsan ne istediğini söyler! Ama hayır, o hiç sesini çıkarmadan omzumdan yakaladı, bir başka tarafa fırlatıverdi beni, sonra da hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi geçip gitti. Belki dayağı bağışlayabilirdim ama beni adam yerine bile koymadan itip kakmalarına göz yumamazdım doğrusu. [...] Benimle bir sinek kadar bile ilgilenmemişlerdi.” (YN, 53-54).

¹⁷ “[...] gecenin saat üçünde uyanıp büyük bir bunalım içinde sorular soruyordum kendi kendime: “Neden hep ilk olarak sen yol veriyorsun? Neden o değil de sen? Bunun bir kuralı, şöyle olmalıdır diye yazılı yasası var mı? Kibar insanların karşı karşıya gelip de yaptıkları gibi, her şey eşit koşullara göre yürütülmelidir. Bir adım sen, bir adım o geri çekilmeli ve birbirinize saygı göstererek geçip gitmelisiniz.” Ama nedense hiç de öyle olmuyordu; her seferinde ben yana çekiliyordum; o da benim varlığımın farkına bile varmadan yürüyüp gidiyordu.” (YN, 57).

¹⁸ Dahası, onların Zverkov’u uğurlama yemeğine Y.A.’yı davet etmek istememeleri onun gururunu bir kez daha incitti ve onda başka bir onur sorununa daha neden oldu. Buna karşılık Y.A.’nın tüm isteği

Ne kadar çok onuru kırılmış, ezilmiş, küçümsenmiş ve görmezden gelinmiş olursa olsun hayalinde de olsa “yüce ve güzel şeylere sığınmak” (NU, 55 / YN, 62). Y.A.’nın her şeyi hoş görmesini sağlayan çıkar bir yoldu. Y.A.’nın hayal dünyası onu duvara ya da bir gerçekliğe başvurmayı gerektirmeyecek kadar doyuruyordu. “Ben hayal kuruyordum, onlarsa gerçek yaşamı anlamışlardı” (YN, 72) gibi sözler Y.A.’nın işitmekten midesinin bulandığı beylik laflardır. Y.A.’yı en çok kızdıran şey onun çevresindeki kimselerin “gerçek yaşam hakkında hiçbir fikir sahibi olmamaları”dır. (NU, 66). Y.A.’ya göre gerçekler yalnızca cesaret kırıcı ve korku vericidir. Bu nedenle değişmez bir gerçekliği kabul etmek Y.A.’ya göre insanı bir öküze dönüştürür. Y.A. içine girdiği tüm deneyimlerde gerçeğin önceden verili bir şey olmadığını bildiği halde, birtakım zamanlarda gerçekle yüzyüze kalmış olmanın çaresizliğini hissediyor ve özgüvenini, eylem gücünü yitiriyordu. Örneğin yalnızca pantolonundaki bir leke bile onun değerinin onda dokuzunu alıp götürebilirdi. Diğer taraftan, bu düşüncenin yersiz ve bayağı olduğunun da bilincindedir. Kısacası, bilincine dayatılan gerçekle Y.A. kendisine olan güvenini yitirir. Böylece, Y.A.’yı yaşam oyunlarına sürükleyen motivasyon kaynaklarından biri olan gerçeklerden duyulan korku açığa çıkar. Yaşam oyunlarına atılmak için kışkırtıcı sözleri Y.A. kendi kendisine şöyle ifade eder: “Nasıl, korktun değil mi; korktun, gerçeklerden korktun!” (YN, 75). Bilinç gerçekleri bir duvar gibi ördüğünde korku yükseliyordu. Örneğin, Y.A. bir seks işçisi olan Liza’dan satın aldığı hizmet sonrası fuhuş ile gerçek bir sevgiyi düşüncesinde karşılaştırdığında böyle bir dehşete kapılır, tüm vücudu kötü bir titremeye ürperir: “[...] fuhuş gerçek bir sevginin bittiği yerde, tüm utanmazlığı, kabalığı, sevimsizliğiyle başlıyordu. [...] Öyle ki, sonunda ansızın korku kaplayıverirdi benliğimi.” (YN, 96).

Y.A. yıllardır yeraltında gereğinden fazla bilinçli olma yeteneğiyle geliştirdiği yüce ve güzel fikirler konumundan bakarak Liza’nın kendisinin bu fikirler ışığında düzenlenecek gerçek dünyanın neresinde yer aldığını betimlemeye çalışır. Bu kurguya göre Liza maalesef kristal köşkün dışında kalmaktadır. Liza’nın bu genelevde olmak zorunda olmadığını sağlam görecek nedenlere dayandırmaya çalışan Y.A. bu fikirlerle iğnelemekten zevk alırcasına Liza’ya gereksiz yere acı vermeye çalışır. Her cümlesinde Liza’nın yüreğini bir kat daha derine inerek deşer. “Kitap gibi” (NU, 201) konuşan bu yürek deşen sözcükler Y.A.’nın çok fazla bilinçli olma yeteneğinin bir gösteresiydi. Liza’yı iğneleyerek deşen bu bilinç antremanı Y.A.’nın hoşuna gidiyordu.

---

onları küçültmek, aşağılamak amacına dönüştü. “Çok tuhaf bir şeydi bu, çünkü onlarla görüşmeyeli iki yıl olmuştu nerdeyse. Bana bir sinek kadar bile değer vermedikleri belli oluyordu.” YN, 65. İstenmemesine rağmen kendisini zorla davet ettiren Y.A. uğurlama yemeği sırasında arkadaşları tarafından dikkate alınmadığı için, sonuçta, kendisini bir kez daha ezilmiş, onuru kırılmış hisseder.

Liza, Y.A.’nın haklı göstermeye çalıştığı nedenleri suya düşüren nedenler bulmasına rağmen Y.A.’nın onu içine çektiği bu oyunu kaybeder. Liza’nın bu yenilgisinde Y.A. daha önce görmediği derecede büyük bir umutsuzluğu fark eder. Liza’nın yüreğini deşerek açığa çıkardığı gerçekten tiksinti duyar, çünkü Liza insanın çıkarına olan bir mantığa ikna olmuş, gerçeği bulmuş ve normal bir insana dönüşüvermişti: “gerçek [...] bu şaşkınlığın arasında parlıyordu. Hem de iğrenç gerçek!” (YN, 117). Y.A. böylece, daha önce Simonov’a yaptığı gibi şimdi de Liza’nın dostluğunu budalaca, iyilik bilmez ve nankör bir tutumla karşılar. Y.A. yeraltında geliştirdiği yüce ve güzel düşüncelerle inşa ettiği sevgi anlayışını fuhuş gerçeği ile karşılaştırarak bir yürek oyunu oynamış olur. Bu yüce ve güzel düşüncelere göre “sevgi” bir tür mücadele alanı ve bir kimsenin kendisi üzerindeki hakimiyeti bir başkasına devretmesidir:

[...] sevginin, kendi dileğiyle sevilen tarafından verilen, kendine hükmetme hakkı olduğuna inanıyorum. Ben yeraltı hayallerimde bile sevgiyi, yaşam kavgasından öte bir duygu olarak düşünemedim. Hayallerimde sevgi, nefretle başlamış ve benim manevi üstünlüğümle/ahlaki zaptetmemle¹⁹ bitmiştir; ama sonunda dize getirdiğim kadını/nesneyi²⁰ ne yapacağımı bilememişimdir. (YN, 138).

Liza evden ayrılırken, Y.A.’nın onun avucuna sokuşturduğu paranın Liza tarafından masaya bırakılmış olması Y.A.’nın oyununun dayandığı gerçekleri değiştirir. Şimdi, bu yeni gerçeklik karşısında Y.A. tekrar acıya varacak başka bir oyuna başlar. “Son derece bencil oluşum, insanlara gereken önemi vermeyişim yüzünden onun böyle bir davranışta bulunacağı aklımın köşesinden bile geçmemiştir. Buna dayanamazdım artık.” (YN, 140). Fuhuş ve sevginin karşılaştırıldığı bu yürek oyunu böylece acıya vardırılır. Y.A. için acı, gerçekleri dönüştüren, duvarı yıkan, insanı yücelten, özgürleştirici bir güçtür. O kendi kendisine şu yersiz soruyu sorar: “Acaba kolay elde edilmiş bir mutluluk mu,²¹ yoksa insanı yücelten bir acı mı daha iyidir?” (YN, 141). Y.A. bu yüceltici acıya varan yürek oyununun Liza’ya insan olmanın ayrıcalığını yaşattığını düşünerek onun için üzülmez. “Eğer o [Liza], kendini küçük düşürülmüş görerek benden ayrıldıysa bu onun için daha iyi olmaz mı? İnsan ruhunu kasıp kavuran bir duygunun –küçük düşürülmenin– gene aynı ruhu yücelteceğini kim inkar edebilir ki?” (YN, 141).

***

Yeraltından Notlar’da anılarını aktaran Y.A.’nın hayatında bir örneğini gördüğümüz modernist çağın yazarının konusu açıkça “yaşamla ilişki”dir: “[...] bizler, az ya da çok,

---

¹⁹ “Moral subjugation” (NU, 123).

²⁰ “The subjugated object” (NU, 124).

²¹ “Cheap happiness” (NU, 126).

yaşama alışkanlığını yitirmiş, aksak aksak yürümeye çalışan insanlarız. Hem de asıl “gerçek yaşam”dan iğrenecek, onun adını işitmek istemeyecek kadar yabancılaşmışızdır. Bu yadırgamayı, asıl “gerçek yaşam”ı bir iş, bir görev sayacak, bu yaşamı kitaptan öğrenmeyi her şeyden üstün tutacak kadar da ileri götürmüşüzdür işi.” (YN, 142).

Y.A.’nın yürek oyunları ya da yaşam oyunları adı altında gerçekleştirmeye çalıştığı şey insan olma bakımından canlı, yaşayan bir kimse olabilmektir. Y.A. normal insanların hayatta yarım bıraktığı şeyleri, onları, bilince yakın olma bakımından daha avantajlı olmadıkları başka bir gerçekliğe vardırana kadar yükseltir ve normal insanların kapısını aralamaktan korktukları yeraltının kapısını ardına kadar açar. Türlü çıkar mantıklarına, teorilere ve sistemlere, birtakım soyut kavramlara düşkün oldukları için normal insanlar sırf inandıkları düşünceleri haklı çıkarmak için bile bile gerçeklere gözlerini kapayıp kulaklarını tıkırlar. Normal olduğunu düşünen insanlara Y.A. şöyle seslenir: “Sizler bu ödlekliliğinizi ölçülü davranış sayarak kendi kendinizi aldatıp avutuyorsunuz. İşte bu duruma göre ben sizden daha canlı bir insan olmuyor muyum?” (YN, 142). Y.A.’nın ondokuzuncu yüzyıl insanı hakkındaki en çarpıcı saptaması genel olarak kabul edilmiş “insan” anlayışının canlılıktan uzak ve uzun zamandır ölü durumda oluşudur. Bu saptamaya göre kendimizi “imkansız olan genel bir insan çeşidi olmaya” (NU, 127) zorluyoruz:

[...] bize insan olmak, yani etiyle ve kemiğiyle insan olmak bile bir yük geliyor; bundan utanıyor, bunu ayıp sayıyoruz. Nedense “beşer” diyebileceğimiz tuhaf yaratıklar olmak istiyoruz. Bizler ölü doğmuşuz, zaten çoktandır canlı sayılmayan babaların soyundan doğmuşuz ve bu durum da gitgide daha çok hoşumuza gidiyor. Hatta neredeyse düşüncelerin bizleri doğurmasını sağlayacağız. (YN, 143).

Sonuç olarak, Dostoyevski modernizmin bir yazarı olduğunu ve modernizmin düşünürünün en temel özelliğinin “yaşamı gözlemlemek” olduğunu Y.A.’nın ağzından şu sözle özetler: “Kendinizi daha dikkatli gözlemleyin beyefendiler, o zaman bunun böyle olduğunu anlayacaksınız.” (NU, 17).

KAYNAKÇA

BAUDELAIRE, Charles (2003). *Modern Hayatın Ressamı*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

BERMAN, Marshall (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. Modernite Deneyimi*, çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.

BREGER, Louis (1989). *Dostoyevsky: The Author as Psychoanalyst*, New Brunswick:

Transaction Publishers.

DOSTOYEVSKY, F. (2005). *Notes From Underground* [NU], ed. by Philip M. Parker, San Diego: ICON Classics.

DOSTOYEVSKİ, F. (2013). *Yeraltından Notlar* [YN], çev. Ahmet Ekeş, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

PEACE, Richard (1996). “The Nineteenth Century: The Natural School and Its Aftermath, 1840-55”, *The Cambridge History of Russian Literature*, ed. Charles, A. Moser, pp. 189-247, Cambridge: Cambridge University Press.